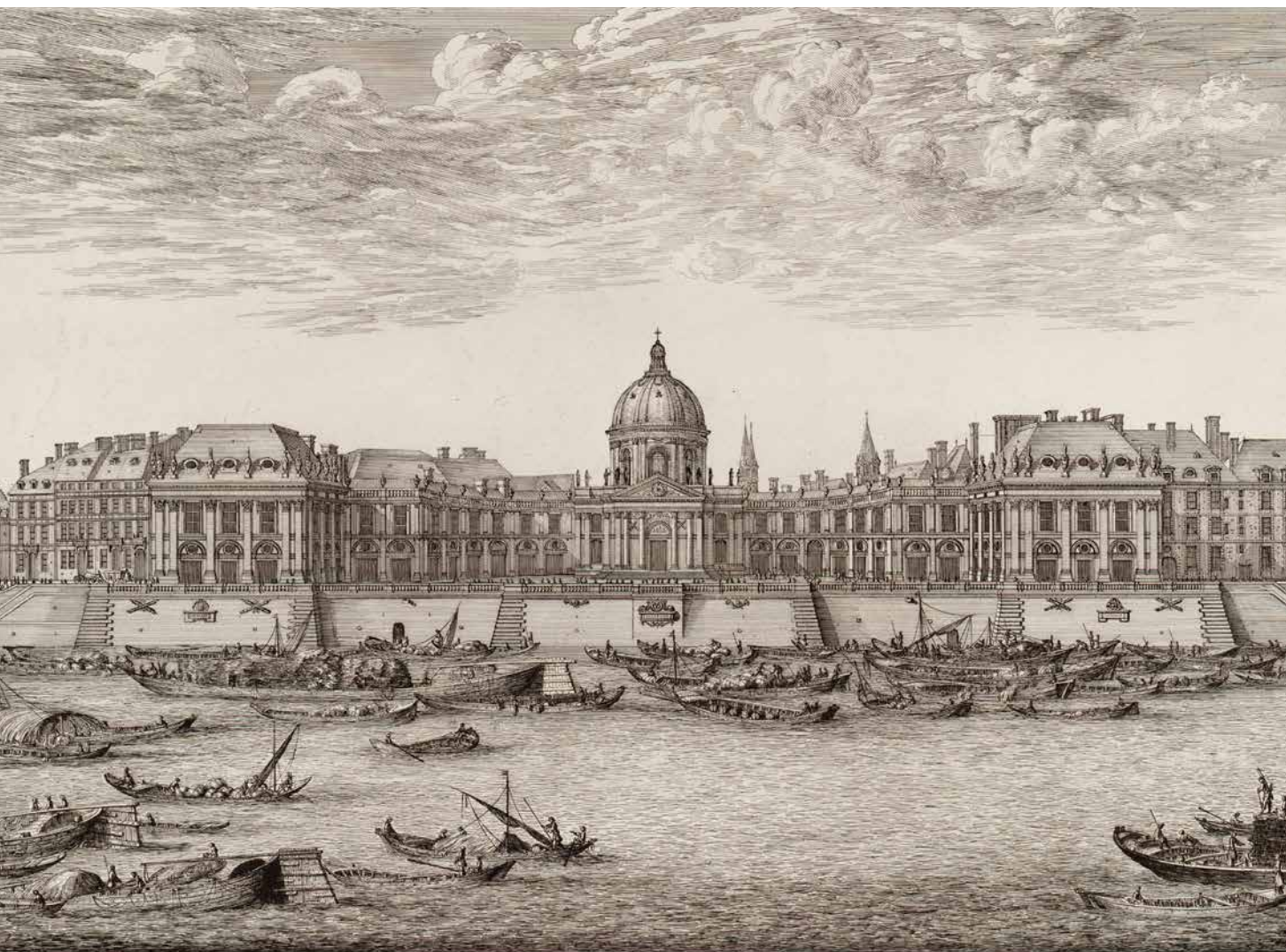

Jonas Nordin

**BIBLIOGRAPHIE POUR
LES NULS**

Särtryck ur
RARA BÖCKER & HANDSKRIFTER

del. Israël Silvestre, del. meaurio et. f. 1670.

Vue du College des quatre Nations.

Prospectus Collegij quatuor Nationum.

Collège de Quatre-Nations på Seines vänstra strand mitt emot Louvren. Här sammanträdde den kommission med samma namn som hade till uppdrag att inventera landets bestånd av konfiskerade böcker och att inrätta ett nationellt biblioteksväsende. Gravyr av Israël Silvestre 1670. Bild: Musée Carnavalet, Paris, CC0.

BIBLIOGRAPHIE POUR LES NULS

FÖRSÖKET MED EN NATIONELL KATALOGISERINGS-
MANUAL UNDER FRANSKA REVOLUTIONEN

Jonas Nordin

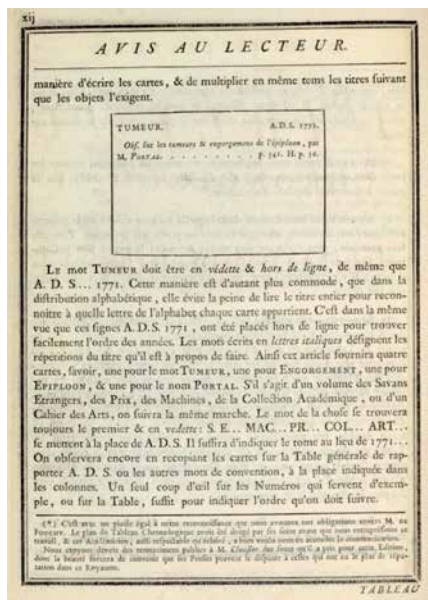
VARJE BOKSAMMLARE HAR ställt sig frågan hur den egna samlingen skall organiseras. Ibland kanske tanken rentav väcks att katalogisera beståndet. Oavsett om det sker av lust eller nödvändighet gör sig behovet av metod och systematik i så fall påmint.

I dag ligger väl någon form av elektroniskt registerprogram nära till hands för många, men i århundraden var det naturliga tillvägagångssättet att föra in katalogposterna i en liggare. Detta hade olägenheten att den ordnande principen blev ungefärlig så länge det rörde sig om en levande samling. På något sätt behövde man reservera utrymme för framtida tillväxt och nya förvärv fick tillfogas i slutet eller i marginalen eller på interfolierade blad.

En lösning på detta omak var kortkatalogen, som kunde sorteras om och där ytterligare kort kunde stoppas in i takt med att mängden böcker tilltog. Kortkatalogen är enkel att hantera och har så många fördelar jämfört med liggaren att det är svårt att förstå varför det tog flera sekler innan den blev standardiserade formatet. Inte förrän i andra halvan av 1700-talet började man experimentera på allvar med katalogkort. Intressant nog verkar

idén ha fötts parallellt på flera olika håll och utan synbar inbördes påverkan. Naturligtvis fanns det dock föregångare.

Den schweiziske naturalhistorikern och bibliografen Konrad Gessner beskrev i mitten av 1500-talet en komplicerad metod att organisera boknotiser i en dynamisk ordning.¹ På liknande sätt använde Carl von Linné, systematikens konung, tvåhundra år senare en lappkatalog för att organisera sina anteckningar om olika arter. De överfördes sedan till de tryckta uppställningar som Linné gav ut i kontinuerligt reviderade upplagor. Den franske abbén François Rozier beskrev 1775 en närbesläktad metod då han tog sig för att skapa ett register över den franska vetenskapsakademiens handlingar

Sida ur François Rozier, *Nouvelle table des articles* (1775), som förklarar hur spelkort kunde användas för att registrera uppgifter till en bibliografi. Franska spelkort hade vid den här tiden ett standardformat motsvarande cirka 8,5 × 5,5 centimeter, ungefär som ett modernt betalkort.

Rozier föredrog att arrangera korten i liggande format.

Bild: New York Public Library/Hathi Trust.

från åren 1666–1770. Hans hjälpmedel var spelkort, som fram till en bit in på 1800-talet alltid hade vita baksidor. Rozier antecknade titlarnas stickord på baksidan av korten som sedan arrangerades i den ordning de skulle ha i det tryckta registret.² Gemensamt för dessa exempel var att korten bara var ett steg på vägen mot färdig produkt. Rozier framställde exempelvis 30 000 registerkort, som sedan överfördes till tryckta volymer med många sidor med tomma kolumner avsedda för senare kompletteringar. Den inledande tryckta ordningen kom alltså att följas av en ungefärlig sortering av registrets handskrivna tillägg.

Den metod Rozier beskrev tycks ha haft viss utbredning i Frankrike vid samma tid. Edward Gibbon, den frankofone krönikören över Roms nedgång och fall, lät förteckna sitt privatbibliotek i Lausanne på spelkort. Precis som Rozier föreskrev organiserade även Gibbon korten liggande, men vi vet inte om de var avsedda som ett mellansteg i en katalogiseringsprocess eller om han faktiskt använde korten för att överblicka sin boksamling. Någon annan katalog över hans bibliotek är inte känd.³

Det första institutionsbibliotek som upprättade en kortkatalog skall ha varit den tysk-romerske kejsarens Hofbibliothek i Wien på 1780-talet. Här förtecknades drygt 55 000 verk på närmare 300 000 katalogkort som förvarades i 205 lådor. Avsikten var även här att katalogposterna skulle överföras till tryckta volymer – det totala omfånget uppskattades till 50–60 folianter. Några sådana kom emellertid aldrig till stånd och lappkatalogen förblev ett arbetsredskap i egen kraft.⁴

Revolutionärt kortkommando

Det mest kända experimentet med att använda spelkort vid inventeringen av bokbestånd ägde rum under franska revolutionen. Likt många andra förhoppningsfulla projekt som initierades under den turbulenta epoken gränsade arbetet till det vanvettiga. Vid revolutionens inledning var Frankrike i det närmaste bankrutt. För att avhjälpa den omedelbara ekonomiska krisen nationaliserades kyrkans egendomar och kom att fungera som säkerhet för

de papperspengar, assignater, som blev den cirkulerande valutan. Med konfiskationerna följde även en stor mängd böcker som tillhört kloster, domkapitel och församlingskyrkor. I ett senare skede beslagtogs även de böcker som de företrädesvis adliga emigranterna lämnat efter sig. Förhoppningen var att dessa böcker skulle kunna omsättas och förtjänsten berika statskassan.⁵

Framsynta bedömare menade i stället att denna bokskatt kunde ställas i folkets tjänst på ett mer omedelbart sätt. På våren 1790 lät abbén Jean-Charles François Tuet trycka ett förslag om att böckerna borde användas till att inrätta avgiftsfria folkbibliotek över hela riket.⁶ Enligt samtida bedömningar rörde det sig om minst fyra miljoner volymer från de ecklesiastiska boksamlingarna som nu kunde främja den medborgerliga bildningen.

Förslaget vann stöd i alla relevanta församlingar. Frågan var hur man praktiskt skulle gå till väga för att få en överblick över bokbeståndet. En framkastad plan att skicka ut bibliografiska experter från Paris ansågs inte genomförbar. Ärendet hamnade den 16 oktober 1790 under ett sammanskott av två av den konstituerande nationalförsamlingens kommittéer. Den kommission som bildades hade till uppgift att utreda hur man skulle nyttiggöra allt kyrkligt lösöre, särskilt böcker och konstverk.⁷

Kommissionen – vanligen kallad Commission des Quatre-Nations efter sin mötesplats i den franska vetenskapsakademiens lokaler på quai de Conti – utfärdade inledningsvis en instruktion för hur de nationaliserade egendomarna skulle bevaras. Denna stadga omfattade inte bara tryckta böcker, utan även handskrifter, diplom, sigill, konstverk, fasta fornlämningar och andra skatter som nu hade hamnat i nationens vård. Instruktionen känns helt modern. Rörande handskrifter och böcker sades att inget var så förödande för dem som fukt och stillastående luft. Damm måste avlägsnas för att inte alstra insekter och råttor och möss hållas efter. Om böckerna behövde flyttas till tillfälliga lokaler var det viktigt att sörja för god ventilation, volymerna fick aldrig ställas direkt på golvet och man måste vinnlägga sig om att bibehålla den ursprungliga ordningen och så vidare.⁸

Sedan grundläggande bevaranderutiner sålunda inskräpts var nästa steg att skaffa sig en överblick över det nationaliserade bokbeståndet. Kommissionen tänkte sig en tryckt bibliografi med beståndsuppgifter. Den ursprungliga planen var att upprätta en katalog över biblioteken i Paris, vilken sedan kunde användas som modell ute i landet. Ambitionen att förfärdiga den på tre månader visade sig snabbt orealistisk. I stället riktade man in sig på att bedriva arbetet parallellt ute i distrikten och med anlitan av lokala krafter. Eftersom dessa personer inte kunde förväntas ha erforderliga förkunskaper krävdes noggranna föreskrifter. Den 15 maj 1791 utfärdade kommissionen därför en instruktion som beskrivits som det första nationella reglementet för katalogisering av böcker. Handledningen hade formulerats av bibliotekarierna abbé Gaspard Michel Leblond (1738–1809) och abbé Barthélemy Mercier de Saint-Léger (1734–1799) där den senare stod för lejonparten av insatsen.⁹

Reglementet är väl känt till sin bakgrund och sina effekter, bland annat genom Pierre Riberettes och Judith Hopkins undersökningar. Här skall vi i stället titta närmare på anvisningarna till dem som rent praktiskt hade att inventera bokbeståndet. Kommissionens fromma förhoppning var att man med tydliga instruktioner, ett slags *cataloguing for dummies*, skulle kunna skapa en enhetlig katalog över det nationella bokbeståndet även utan skolad personal.

Förberedelser

Även om metoden som föreskrevs var alltigenom enkel var det likväl nödvändigt att de som utförde arbetet hade någon bildning och åtminstone behärskade latin, framhölls det.¹⁰ Allra viktigast var dock att de försågs med en betryggande mängd spelkort, som skulle användas dels för att nedteckna alla titlar, dels för att framställa de remsor som behövdes under själva inventeringen. Dessa framställdes genom att korten kapades i två eller tre delar på längden.

De personer som ges tillträde till biblioteken för att förfärdiga katalogen behöver inte bekymra sig om den ordning eller oreda som kan råda där: de kommer tveklöst att utföra ett gott arbete om de till pricka tillämpar följande metod.

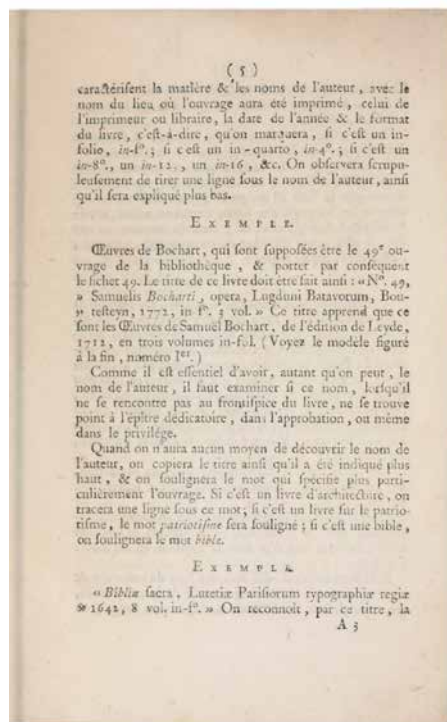
Registrering

Arbetet skulle inledas på den första hyllan eller skåpet till vänster om dörren till det bibliotek som skulle inventeras och utföras medsols genom rummet för att avslutas till höger om ingången. På en av de remsor (*fichets*) som framställts av spelkorten skrevs så en etta och stacks in i första volymen på första hyllan. Numret måste vara väl synligt och det var viktigt att tillse att remsan inte gled in mellan bokens sidor och försvann. Om ett verk bestod av flera volymer försågs bara den första med en numrerad remsa.

Nästföljande verk förses med en andra remsa märkt nummer 2; det tredje verket får en remsa märkt nummer 3, och så vidare till den sista boken i biblioteket, som kan ha nummer 15 000, 20 000 eller 25 000 etc., om biblioteket rymmer just den mängden artefakter (*articles*).

När alla böcker försetts med numrerade remsor följde operationens andra steg, som bestod i att skriva in numret på varje bok längst upp på ett odelat spelkort "så att det första kortet bär nummer ett, som är numret på remsan i den första boken; det andra bär nummer 2, numret på den andra boken; den tredje får siffran 3, numret på den tredje boken". Efter ordningsnumret tillfogades "med ganska stora bokstäver" bokens exakta titel eller, om den var för lång, en sammanfattning med "så stor precision och tydlighet som möjligt". Viktiga uppgifter att notera var bokens ämne och författarnas namn tillsammans med tryckort, tryckare eller handlare, tryckår samt format, "det vill säga, att man anger, om det är en foliovolym, *in-f^o*; om det är en kvarto, *in-4°*; om det är en *in-8°*, en *in-12*, en *in-16* etc." Vidare var det av yttersta vikt att författarnamnet ströks under.

Efter denna noggranna förklaring följde en genomgång av de olika kataloguppgifterna utifrån ett tänkt exempel: Samuel Bocharts samlade verk,

Sida ur *Instruction pour procéder à la confection du Catalogue* (1791). I exemplet diskuterar de olika komponenter som skulle ingå i varje katalogpost, här Samuel Bocharts samlade verk. Retligt nog har det smugit sig in ett tryckfel och verkets tryckår anges på ett ställe som 1772 i stället för det korrekta 1712. Det var just denna sorts misstag man var angelägen om att undvika i det nationella inventeringsarbetet. Bild: Bibliothèque nationale de France, Gallica.

Leyden-upplagan i tre volymer. Olyckligt nog smög sig ett tryckfel in i denna redovisning av den idiotsäkra metoden: tryckåret angavs som 1772 i repetitionen av titelsidan och som 1712 i kommentaren. Just den sortens retsamma misstag som man vinnlade sig om att undvika!

Ibland framgick inte författarnamnet av bokens titelsida, men eftersom det var av största vikt att det uppgavs i katalogen uppmanades man att söka det i frontespisen, i dedikationen, i tryckillståndet ”eller rentav i privilegiet”.

Om namnet trots detta förblev obekant skulle man i stället stryka under det ord i titeln som bäst beskrev innehållet. ”Om det är en bok om arkitektur, så drar man en linje under det ordet; om det är en bok om patriotism, skall ordet *patriotism* understrykas; om det är en bibel, stryker man under ordet *bibel*.”

I fall ett verk innehöll bilder eller graverade kartor skulle tillfogas ”dessa tre bokstäver: *fig.*” för figur. Om boken hade ovanligt breda marginaler måste man skriva *gr. pap.* för att ange att boken var tryckt på stort papper (*grand-papier*). Om boksidorna hade röda eller svarta linjer på längden och tvären så att de bildade en ram, var det lämpligt att lägga till förkortningen *pap. reg.* för linjerat papper (*papier réglé*). I det exempel som följde framhölls att linjerat papper bidrog till att höja bokens värde.

Andra förkortningar att använda var *vel.* för veläng, *par.* för pergament, och *car. got.* om boken var tryckt med frakturstil (*caractères gothiques*). Lika så skulle anges om boken var inbunden med särskild omsorg och elegans. ”Om, till exempel, inbindningen är av röd marokäng skriver man *mar. r.*; om den är av grön eller citronfärgad marokäng lägger man till *mar. v.*, *mar. c.* etc.” Den närmare beskrivningen av böckernas yttre överläts dock åt katalogisatorernas eget omdöme.

Slutligen, om en bok var ofullständig, det vill säga om det saknades sidor i början, mitten eller slutet skulle det anges med förkortningen *inc.* (*incomplet*). På liknande sätt angavs saknade volymer i ett flerbandsverk på följande sätt: ”1, 2, 3, 4, 6, 8 vol. in-f^o., vilket är en tillräcklig indikation om att den femte och sjunde volymen inte finns”. Men om de sista volymerna fattades angavs i stället ”sex vol. in-f^o, resten saknas”.

Sortering

Sedan alla boktitlar på detta sätt antecknats på kort vidtog ett tredje moment: att organisera korten i bokstavsordning efter författarnamnen eller de understrukna nyckelorden. För detta rekommenderades följande metod:

Man börjar med att rangera alla korten på ett stort bord i lika många högar som det finns bokstäver i alfabetet. Till exempel, om huvudordet på det kort man tar upp är *Biblia*, så placerar man detta kort i högen B; om det är namnet *Bochart*, lägger man det likaså i högen B; om det beskriande eller understrukna ordet på kortet är *Plutarkos*, så lägger man det i högen P, och så vidare intill den sista bokstaven i alfabetet.

Men denna första uppdelning var inte tillräcklig. Nu skulle varje hög ordnas i en inbördes alfabetisk ordning. "Således under bokstaven A måste *Aaron* placeras främst, därefter *Abano*, sedan *Abdias*, *Abulseda* etc." Detta fortsattes sedan genom hela bokstaven A tills man nådde det sista ordet, som kunde vara exempelvis *Aymon*. "Som synes är det alltså precis samma ordning som används för att organisera orden i ett lexikon eller en ordbok." Härvid inskräpades att det var författarens efternamn eller släktnamn som bestämde den alfabetiska ordningen, inte dop- eller förnamnet. Likväl var det viktigt att även förnamnet angavs för att särskilja en författare från andra med samma efternamn oavsett om de var befryndade eller inte. Förnamnet placerades inom parentes efter familjenamnet. För närmare vägledning hänvisades till den praxis som följdes i Louis Moriéris (1643–1680) *Le grand dictionnaire historique* eller något av Jean-Baptiste Ladvocats (1709–1765) verk, antingen *Dictionnaire géographique* eller *Dictionnaire historique portatif*. Kuriöst nog saknade dessa referenser all bibliografisk stringens och angavs utan titlar och med bara författarnas efternamn.

Sedan alla högar sorterats på angivet vis skulle de genomborras med en stor nål träd med ett vaxat snöre. För att undvika att ingreppet inkräktade på de handskrivna kataloguppgifterna behövde man först ha lämnat en blank yta i kortets nedre vänstra hörn avgränsad med en markerad halvcirkel. Först nu accentuerades ytterligare en väsentlig detalj i textens organisering på korten, nämligen vikten att lämna en tom yta såväl upptill som nedtill avskild med ett vertikalt streck. Ändamålet med denna disposition lämnades tills vidare utan förklaring. Om det utrymme som blev över i mitten inte räckte för alla de uppgifter som efterfrågades kunde man fortsätta

skriva på kortets andra sida, valörsidan, vilket krävde någon planering. För detta ändamål borde man lägga undan de kort som hade sparsamt med tryck, exempelvis ess och tvåor, att användas till de längre titlar man kunde stöta på under arbetet.

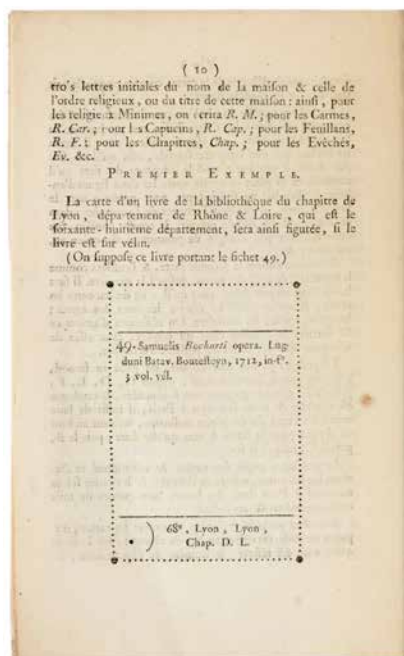
Det var viktigt att snöret som band samman varje hög fästes ordentligt efter det sista kortet. Det fick dock inte dras för hårt så att det blev svårt att bläddra i korthögen.

Sedan den första högen anordnats på detta vis går man vidare till den andra, därefter successivt till de följande, C, D, E, F ända till Z; när alla packar bundits samman är katalogen färdig. För att sända den till Paris räcker det med att kopiera korten på vanligt papper och i toppen av varje sida skriva bokstaven A så länge den varar, därefter B, sedan C, ända till slutet.

Denna kopia av katalogen sparades lokalt medan de buntade korten skickades till huvudstaden i lådor skyddade såväl invändigt som utvändigt med vaxduk.

Nu fick också det utrymme som reserverats i botten av korten sin förklaring: Innan katalogen transporterades till Paris skulle varje kort förses med proveniensuppgifter bestående av numret på aktuellt departement¹¹ samt en kod för den klosterorden eller annan institution som boken kom från – *R.* *Cap.* för kapucinordnar, *Chap.* för domkapitel (*chapitres*), *Ev.* för biskopsdömen (*évêchés*) och så vidare. Utrymmet i huvudet på korten skulle fortsatt lämnas tomt. Det var avsett för de eventuella noteringar som kommissionen i Paris kunde tänkas vilja tillfoga.

När alla moment i arbetet och komponenter på korten nu fått en ingående förklaring gick instruktionerna vidare med att ge tre bildexempel med vidhängande diskussion. Av dessa framgår att katalogkorten skulle arrangeras stående, inte liggande som i Roziers registerkort och Gibbons bibliotekskatalog.

Exempel på organiseringen av ett katalogkort i de franska katalogiseringsreglerna, återigen avseende Samuel Bocharts samlade verk, Leyden-upplagan i folio från 1712 tryckt på veläng. I det fiktiva exemplet förutsätts att verket fått ordningsnumret 49 vid inventeringen. Den uttryckliga instruktionen var att ange boktitlar exakt, men i exemplet återges den efter den förenklade formen på förtiteln. I botten på kortet visar en punkt och en båge var kortet skulle perforeras vid buntningen. Böckerna har konfiskerats från domkapitlet i Lyon i det 68:e departementet (Rhône & Loire). Bild: Bibliothèque nationale de France, Gallica.

Hyllsignering

För bättre orientering i särskilt de större boksamlingarna återstod dock ännu en operation. Vid var hundrade volym borde fästas en lapp på hyllan som angav ordningsnumret, mycket användbart när man skulle finna en särskild bok på plats. Här blev instruktionerna plötsligt personliga och övergick till jagform:

Som exempel, jag söker La Fontaines fabler, som noterats på kortet 9451; för att finna dem krävs det att jag söker efter den bok som har en remsa med samma nummer. Denna sökning kommer att ta mig en viss tid; jag skulle vara tvungen att trevande följa nummerserien på korten tills jag kom fram till den bok jag vill åt. Men med hjälp av markerade hundratal leder mig ögat raskt till 9000, från vilken jag lika snabbt flyttar mig till 9400. Jag vet att jag kan finna La Fontaines fabler, eller boken försedd med nummer 9451, efter 9400 och före 9500. Jag söker mellan dessa två ordningstal, och eftersom 451 befinner sig mellan 400 och 500 stannar jag kring mitten och lägger utan problem handen på den bok jag söker.

Detta var inte bara en enkel metod för att orientera sig i en omfattande boksamling, den lämpade sig dessutom lika väl för ett välorganiserat som ett oordnat bibliotek, framhölls det. De som skulle utföra inventeringarna avråddes därför bestämt från att sortera om böckerna i syfte att skapa en i sammanhanget obehövlig ordning. (Det enda undantaget var att man borde sammanföra alla volymer som hörde till samma verk.)

Handskrifter

Till sist lämnades instruktioner rörande handskrifter, vilka skulle förtecknas i en svit för sig efter de tryckta böckerna. Det vore naturligtvis önskvärt om man på plats kunde finna personer med kapacitet att tidfästa handskrifterna, men eftersom sådana kunskaper var ovanliga räckte det med en notering huruvida skriften var gammal eller modern, om den var vacker och regelbunden eller slarvig och svårläst samt om den var nedtecknad på pergament eller papper. Vidare skulle format, ämne och språk noteras liksom antalet kolumner per sida och om skriftytan var linjerad. Om författarnamnet angavs skulle det självfallet noteras, likaså om någon skrivarnotis gav handskriften en säker datering.

Understundom innehåller en handskrift flera verk av mycket olikartad karaktär; det är viktigt att notera samtliga på samma kort tillsammans med namnet på deras författare, om det kan anträffas. Man får heller inte försumma att ange om handskriften är ornerad med målningar eller minia-

tyrer; huruvida de är vackra och väl tecknade; om volymen är välhållen och om de stora bokstäver som inleder kapitlen är målade med guld eller färglagda och i gott skick.

Om de vanliga spelkorterna inte räckte till för alla dessa uppgifter kunde de ersättas med ett ark av styv kartong som veks ned till motsvarande storlek och sorterades in på samma sätt.

I en avslutande not framhölls, att om mängden spelkort skulle vara otillräcklig för behovet vid inventeringen fick man, om så krävdes, alltid återfalla till ovan nämnda metod, det vill säga skära ned något annat styvt papper till rätt storlek. Men spelkorterna var att föredra – ”les cartes sont préférables”.

Mycket väsen för ingenting

Det är lätt att raljera över instruktionens pedantiska genomgång, men den blir mer begriplig sedd i sin samtida kontext. De som skulle utföra inventeringsarbetet saknade i många fall all form av bibliotekarieutbildning. Någon sådan fanns för övrigt inte vid denna tid. Boksamlingar hanterades i regel av män som tillsatts på litterära meriter eller ämneskunskaper och de skapade ofta sina egna rutiner och klassificeringssystem. Bibliotekarien mer än katalogen utgjorde fortfarande det gränssnitt som översatte böckernas ordning till något som var fattbart för användaren.

Anvisningen att förse hyllplanen med löpnummer kan förefalla obehövlig, men betoningen att detta pedagogiska hjälpmedel lämpade sig lika väl för ett ordnat som ett oordnat bibliotek gör att den ter sig framsynt. Den tidigare nämnde Konrad Gessner föreslog redan 1548 ett slags accessionsordning för att organisera större bibliotek, och något liknade tillämpades bland annat i det expansiva Biblioteca Augusta i Wolfenbüttel under 1600-talet.¹² Att ordna böckerna efter vetenskapsgrenar är nästan omöjligt, men också helt onödigt, skrev Albrecht Christoph Kayser, föreståndare för det furstliga biblioteket i Regensburg, 1790. ”Der Ort, wo ein Buch steht, ist höchst gleichgültig”, var en bok står är högst oväsentligt. Om man ville ge en översikt över bibliotekets bestånd inom ett visst område kunde man

vid behov upprätta en så kallad vetenskaplig katalog, alltså en systematisk förteckning, ansåg han.¹³

Även om löpnummersystem alltså inte var okända stred de ändå mot den intuitiva bild många hade av biblioteket som ett rum för *ordnad* information. Sådana överväganden var de franska revolutionärerna tvungna att bortse från och kommissionens instruktioner lämpade sig utmärkt för den löpnummerordning (*numerus currens*) som etablerades i de större biblioteken under 1800-talet och som på många håll inte slog igenom förrän under 1900-talet.

De övertydliga instruktionerna kan te sig komiska, men biblioteksarbete byggde ännu i allt väsentligt på muntligt traderad kunskapsöverföring. De som skulle utföra det påliggande inventeringsarbetet kunde inte ens förväntas vara litterata och även om instruktionerna efterlyste bildade män med kunskaper i latin gick det inte att förutsätta att de någonsin hade satt sin fot i en större boksamling. Kommissionens anvisningar ter sig heller inte överdrivet pedantiska jämfört med moderna bibliografiska manualer, som anlägger samma tonläge i sin strävan att ta hänsyn till alla upptänkliga former och varianter. Jämför exempelvis med IFLA:s (International Federation of Library Associations and Institutions) instruktion för angivande av plats för tryckning eller framställning av äldre monografiska resurser:

The place of printing or manufacture is given in those instances where printer and publisher are grammatically separated or distinct.

The place or places of printing are given when they appear on the resource, but not on a prescribed source of information for the publication, production, distribution, etc., area. This information may be given if it does not appear on the resource, but it is known and considered important to users of the catalogue.¹⁴

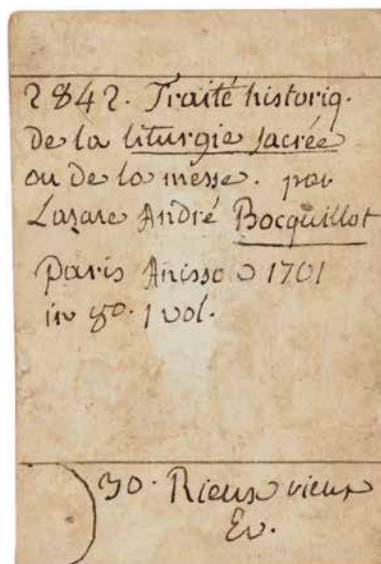
Det anmärkningsvärda med de franska instruktionerna var inte graden av detalj och handfast vägledning. Det anmärkningsvärda var den överoptimistiska målsättningen och den troskyldiga tidplanen – att man skulle kunna skapa ett nationellt bibliotekssystem inom loppet av några få år.

En kader av bibliografer installerades förvisso i Louvren för att samla in,

Ruter åtta använt som katalogkort från den nationella inventeringen i Frankrike. Katalogisatören har följt instruktionerna rimligt nog. Som nummer 1701 i en samling förtecknar kortet en utgåva av ett verk av Gaius Crispus Sallustius, *Opera quae exstant, ad usum scholarum Universitatis Parisiensis*, tryckt av Jean Desaint 1729. Enligt moderna kataloger är formatet duodecimo, men här anges "in 16". Boken har registrerats i departementet Lot (nr 44) i södra Frankrike, men proveniensen framgår inte. Helt enligt anvisningarna avgränsas kataloguppgifterna av två horisontella streck och i halvcirkeln i nedre vänstra hörnet syns ännu hålet efter perforeringen vid buntningen. Bild: Bibliothèque nationale de France, Gallica.

sortera och administrera katalogkortet. 1793 bestod denna grupp av tolv personer, ett år senare var de 43. Antalet böcker man trodde sig behöva kartlägga ökade från fyra till tio sedan tolv miljoner volymer. Underlagen som sändes in från departementen var dock en besvikelse: författarnamnen antog otaliga former, titlar korrupperades, fel upplagor angavs, verk klumpades ihop utan system, böcker på främmande språk negligerades helt. Dessutom hade spelkortet inte överallt det standardiserade format som förutsatts, vilket försvårade sorteringen. Många departement lämnade aldrig några uppgifter alls om de bibliotek de härbärgerade.

Kungar, damer och knektar var inte gångbara motiv på revolutionära kortlekar. Här får i stället spader Neptunus representera elementet vatten. På kortets baksida förtecknas Lazare-André Bocquillots *Traité historique de la liturgie sacrée ou de la messe*, tryckt av Jean Anisson i Paris 1701.

I motsats till föregående exempel kommer titeln här före författarnamnet – anvisningarna lämnade inga tydliga besked på denna punkt. Nyckelord och författarens efternamn är dock vederbörligen understrukna. Bokens format är 8:o och den har fått ordningsnumret 2842 vid inventeringen i Haute-Garonne, departement nummer 30. Anteckningen "Rieux vieux Ev." anger att boken konfiskerats från det biskopsdöme som upplöstes 1790 efter närmare femhundra års verksamhet. Bild: Bibliothèque nationale de France, Gallica.

Böckerna fanns likväl och på flera håll användes de faktiskt till att skapa bibliotek, eller "dépôts littéraires", framför allt i Paris där åtta stycken inrättades 1793. Avigsidan var att de ecklesiastiska boksamlingarnas koncentration på liturgi och kontroversteologi inte motsvarade de revolutionära läsarnas förväntningar. Inte ens emigranternas bibliotek uppvisade den variation man hade hoppats på. Entusiasmen svalnade därför snabbt. Vid sekelskiftet 1800 fanns bara en litterär depå kvar i Paris och den upphörde 1811.¹⁵

I sin gryning präglades revolutionen av briljanta utopier, på biblioteks-

området som överallt annars, skrev biblioteksintendenten Jean-Baptiste Labiche några generationer senare. Lådorna med fuktskadade spelkort, som ännu fyllde vinden på hans arbetsplats, Bibliothèqu de l’Arsenal, var däremot totalt värdelösa ur bibliografisk synpunkt. Det enda de möjligen dög till var som exempelsamling över spelkortens utveckling.¹⁶ Den som behöver vägledning för att inventera sitt eget privatbibliotek kan däremot med fördel fortfarande använda den idiotsäkra franska metoden.

Noter

1. Uppgifter om de tidiga kortkatalogerna kommer, om inget annat anges, från Markus Krajewski, *Paper Machines: About Cards & Catalogs, 1548–1929*, transl. Peter Krapp (Cambridge MA & London: MIT Press, 2011 [2002]); Ann M. Blair, *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age* (New Haven & London: Yale University Press, 2010); Pelle Snickars, *Kulturarvets mediehistoria: Dokumentation och representation 1750–1950* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2020), kap. 2.
2. François Rozier, *Nouvelle table des articles contenus dans les volumes de l’Académie royale des sciences de Paris, depuis 1666 jusqu’en 1770*, 1 (Paris: Ruault, 1775), s. viii, xi–xii.
3. Geoffrey Keynes, *The Library of Edward Gibbon: A Catalogue of his Books* (London: Bibliographical Society, 1950), s. 21–25; Jonas Nordin, ”Edward Gibbon – historikern och böckerna”, *Bibliis: Kvartalstidskrift för bokvänner*, 85 (2019), s. 15–18.
4. Krajewski, *Paper Machines*, s. 38–43.
5. Frédéric Barbier, *Histoire des bibliothèques: D’Alexandrie aux bibliothèques virtuelles* (Paris: Armand Colin, 2021 [2013]), s. 228–236.
6. Jean-Charles François Tuet, *Projet sur l’usage que l’on peut faire des livres nationaux* (Paris: Née de la Rochelle, 1790).
7. Beskrivningen av bakgrunden till kommissionens arbete bygger, om inget annat anges, på Pierre Riberette, *Les bibliothèques françaises pendant la révolution (1789–1795)* (Paris: Bibliothèque nationale, 1970), s. 9–28, och Judith Hopkins, ”The French Cataloging Code and the Origins of the Card Catalog”, *Libraries and Culture*, 27 (1992), s. 378–404.
8. ”Instruction concernant la conservation des manuscrits, chartes, sceaux, livres imprimés, monumens de l’antiquité et du moyen age, statues, tableaux, dessins & autres objets relatifs aux beaux arts, aux arts mécaniques, à l’histoire naturelle, aux mœurs et usages de différens peuples, tant anciens que modernes, provenant du mobilier des maisons ecclésiastiques, & faisant partie des biens nationaux, adoptée par les comités des affaires ecclésiastiques & d’aliénation des domaines nationaux”, daterad 15 december 1790, tryckt i *Code de l’administra-*

- tion et de l'aliénation des biens nationaux: Rédigé par ordre de l'Assemblée nationale ; approuvé par le comité d'aliénation des biens nationaux* (Paris: Imprimerie nationale, 1791), s. 213–223. Böcker och handskrifter behandlas i de två inledande paragraferna.
9. Riberette, *Les bibliothèques françaises*, s. 21.
 10. *Instruction pour procéder à la confection du Catalogue de chacune des Bibliothèques sur lesquelles les Directoires ont dû ou doivent incessamment apposer les scellés* (Paris: Imprimerie nationale, 1791). Instruktionsen är utfärdad den 15 maj 1791 och undertecknad av de bägge presidenterna för respektive konstituerande kommitté: Jean-Baptiste Massieu samt Louis-Alexandre de la Rochefoucauld d'Enville; därtill av respektive sekreterare: Pierre Étienne Despaty de Courteilles och François Pougeard du Limbert. I det följande lämnas inga sidhänvisningar, men jag följer den 15 sidor långa instruktionen linjärt. Alla översättningar är mina egna.
 11. Våren 1790 hade nationalförsamlingen upplöst de gamla provinserna för att i stället ge Frankrike en rationell indelning i 83 departement, var och en med sitt eget nummer.
 12. Maria von Katte, "The Bibliotheca Augusta as a Growing Universe from 1586 until 1666", i Helwig Schmidt-Glinzer (red.), *A Treasure House of Books: The Library of Duke August of Brunswick-Wolfenbüttel* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1998), s. 53–63.
 13. Albrecht Christoph Kayser, *Ueber die Manipulation bey der Einrichtung einer Bibliothek und der Verfertigung der Bücherverzeichnisse nebst einem alphabetischen Kataloge aller von Johann Jakob Moser einzeln herausgekommener Werke* (Bayreuth: Verlag der Zeitungsdruckerei, 1790), s. 10.
 14. *ISBD: International Standard Bibliographic Description*, 2021 Update to the 2011 Consolidated Edition, s. 146, <ifla.org> (kontrollerad 11/8 2025).
 15. Jean-Baptiste Labiche, *Notice sur les dépôts littéraires et la révolution bibliographique de la fin du dernier siècle d'après les manuscrits de la Bibliothèque de l'Arsenal* (Paris: Parent, 1880), s. 28–33, 35, 62–63; Riberette, *Les bibliothèques françaises*, s. 63–73.
 16. Labiche, *Notice sur les dépôts littéraires*, s. 64.

